

українська спільнота не були певні того, якою мала бути остаточна форма власної держави¹.

Розвиток подій дуже скоро переконав Центральну Раду в необхідності відмови від федерації і побудові суверенної української держави. 9 січня 1918 р. IV Універсалом було проголошено самостійність і незалежність Української Народної Республіки².

Надійшла до редколегії 08.01.96

О. Ф. СКАКУН, чл.-кор. АПрН України

ПОЛІТИЧНІ І ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ В. ВИННИЧЕНКА

Володимир Кирилович Винниченко (26.07.1880—06.03.1951) належить до плеяди видатних політичних лідерів, державних діячів України 10—30-х рр. ХХ ст. М. Грушевський, М. Міхновський, П. Скоропадський, Д. Донцов, С. Єфремов, С. Петлюра та інші — його сучасники. Кожний з них по-своєму любив Україну і пропонував свій підхід до вирішення проблем її національного державного будівництва. В статті передбачається висвітлити своєрідність політичних і правових поглядів В. К. Винниченка в контексті історії ідей про державність України і в порівнянні із спробами моделювання української державності його сучасниками на початку ХХ ст.

Історичний досвід осмислення політичних і правових проблем найкращими представниками української нації надзвичайно важливий в сучасних умовах, коли українська нація відродила власну державність, перетворилася із «недержавної» в «державну», коли накреслений напрямок державного будівництва — демократична соціальна правова держава. Адже В. К. Винниченко був причетний до створення української державності на початку ХХ ст., і його вдачі і помилки мають вихід на сьогоднішній день, останні можуть стати застереженням для сучасних політичних і державних діячів. Тим більш, що накреслений напрямок сучасного державного будівництва України відповідає мріям В. К. Винниченка.

Творчості В. К. Винниченка як письменника і політичного діяча почали приділяти увагу лише після проголошення в СРСР перебудови і особливо після набуття Україною стату-

¹ Див.: Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. С. 113—114.

² Чотири Універсали. С. 14.

са незалежної самостійної держави¹. До цього часу його постать або замовчувалася, або згадувалася в негативному плані як «націоналіста». Між тим аналіз його творів, чи-то літературних, чи-то політичних, спростовує такий підхід, свідчить про надуманість подібних ярликів, які надавалися українським державним діячам початку ХХ ст. тільки за те, що вони входили до складу уряду, який був альтернативним радянській владі. В. К. Винниченко був замісником голови Центральної Ради, головою і секретарем внутрішніх справ виконавчого органу Центральної Ради — Генерального Секретаріату (аналога Ради Міністрів), головою Директорії (13.11.1918—11.02.1919). Сучасні дослідники його літературної творчості і політичної діяльності багато зробили для відновлення його ім'я, для зняття з нього надуманих ярликів, для виявлення його світогляду. Проте, політичні і правові погляди В. К. Винниченка не здобули цілісного і комплексного висвітлення, що й сподівається зробити автор даної статті.

Хоча особистий архів В. К. Винниченка зберігається в США, для дослідження його політичних і правових поглядів є чимало джерел. Найбільше місце серед них посідають літературні твори — романи, новели, п'єси, зміст яких свідчить про революційно-демократичне спрямування його світогляду. З першого ж оповідання «Краса і сила» (1902), опублікованого в журналі «Киевская старина», В. К. Винниченко стає відомим як письменник, який відстоює право пригнічених на людську гідність, на соціальну справедливість. Вихідець із сім'ї малоземельного селянина с. Великий Кут Єлісаветградського повіту Херсонської губернії (тепер Кіровоградська область), він проніс через все життя повагу до чесного трудівника — селянина, робітника, інтелігента. Незважаючи на те, що В. К. Винниченко був самоучкою (екзамени за курс гімназії здав екстерном і не закінчив юридичний факультет Київського університету через революційну діяльність), він — перший український письменник, хто утримувався виключно із літературних заробітків і хто здобув міжнародне визнання за життя. Його роман «Чесность с собою», п'єси «Дизгармония», «Пророк», «Чужі люди» і ін-

¹ Див. про нього: Жулинський М. Художник, распятый на кресте политики. Судьба Владимира Винниченко // Дружба народов. 1989. № 12. С. 147—160; Лозинський В. С. Не сприйнявши нових реалій (Сторінки політичної біографії В. К. Винниченка: відомого українського письменника та політичного діяча першої чверті ХХ ст.) // Вісн. АН УРСР. № 3. С. 85—95; Хмель І. Свой среди чужих, чужой среди своих. Политический портрет В. К. Винниченко // Радуга. 1991. № 9. С. 147—160.

ші читалися, ставилися в театрах. І Франко писав про твори В. К. Винниченка, як про «щось таке дуже, рішуче, мускулисте і повне темпераменту...»¹. Захоплено відгукнувся М. Коцюбинський: «Кого у нас читають? Винниченка. Про кого скрізь йдуть розмови, як тільки річ торкається літератури? Винниченка. Кого купують? Знов Винниченка»². Ця оцінка М. Коцюбинського — свідчення великої слави молодого тоді українського письменника, який своїми працями (а п'єси його ставилися в театрах) сіяв зерна добра, справедливості, неодмінності перебудови суспільства для загальної користі. У відкритому листі до читачів і критиків «О моралі господствующих и морали угнетенных» (1911) він писав: «Я щиро і гаряче протестував проти соціальних несправедливостей, в ім'я цього протесту йшов в тюрму, готовий був йти на смерть за торжество своїх політичних і соціальних переконань»³.

Про революційно-демократичні і соціалістичні погляди В. К. Винниченка свідчить його «Щоденник», який він вів з 1911 по 1920 рр., і пізніше, в еміграції⁴. Як політичний діяч В. К. Винниченко яскраво виявляється в документах 1917—1920 рр., які він складав як замісник голови Центральної Ради, голова і секретар внутрішніх справ Генерального Секретаріату, голова Директорії. Його можна вважати одним з ідеологів Центральної Ради, оскільки він був спів-автором III і IV Універсалів ЦР УНР. Саме він підготував Універсал Центральної Ради від 23 червня 1917 р., яким проголошувалася автономія України і стверджувалось, що тільки Установчі Збори (сейм) мають право схвалювати закони України.

Про події державотворення в Україні на початку ХХ ст. можна судити з його праці «Відродження нації» (у 3-х тт. Київ-Відень, 1920). Цю працю він писав протягом півроку, між липнем 1919 і січнем 1920 рр., коли вийшовши із складу Директорії, опинився на вигнанні в Австрії. В цій роботі він по гарячих слідах закріпив для себе і для майбутніх поколінь досвід щойно пережитого і зробив певні політичні висновки про причини невдач спроб національно-державного будівництва, причини поразки національної революції.

¹ Франко І. Новини нашої літератури. Володимир Винниченко // Літературно-наук. вісн. К., 1907. Кн. 4. С. 139.

² Цит. за кн.: Жулинський Микола. Із забуття — в безсмертя. К., 1990. С. 134.

³ Винниченко В. О моралі господствующих и моралі угнетенных. Открытое письмо к читателям и критикам. Львов, 1911.

⁴ Див.: Винниченко В. Щоденник: В 6 т. Едмонтон; Н-Я., т. 1.

Нарешті, в еміграції В. К. Винниченко написав твір «Заповіт борцям за визволення» (1949), в основі якого лежать політичні документи, складені ним або з його участю. Тут містяться й роздуми над подіями 1917—1920 рр., критичний аналіз політики Центральної Ради, Директорії. Усі вказані твори, документи віддзеркалюють його світогляд, надзвичайно суперечливий, з коливаннями від політичної платформи соціалістів-революціонерів і відкритого осуду більшовицького запровадження диктатури пролетаріату до спроби сприйняття марксизму і співробітництва з радянською владою. Такі коливання В. К. Винниченка певною мірою можна виправдати тим бурхливим і суперечливим часом. Вони також є проявом того факту, що В. К. Винниченко не був професійним політиком. Мабуть, мав рацію І. Лисяк-Рудницький, який зазначив, що у літераторів на початку ХХ ст., які подалися в політику, були такі зразки хвороби, як «літературщина в політиці»¹.

Постійною в діяльності і поглядах В. К. Винниченка була його революційність, але революційність не заради революційності, а заради конструктивної побудови нового суспільства, нової держави — соціальної, демократичної. Його революційність виявилася на 22 році життя, коли він увійшов у створену в лютому 1900 р. Революційну Українську партію (РУП), яка, продовжуючи демократичні традиції українського національного руху, проголосила право українського народу на незалежну державу і права інших народів, що населяють Україну, на вільний розвиток і загальнополітичні свободи. За участь в цій партії В. К. Винниченко було заарештовано і при цій нагоді виключено із Київського університету, ув'язнено до одиозної камери Лук'янівської тюрми, звідки йому вдалося втекти. У 1903 р. його знову заарештовано за агітаційно-пропагандистську роботу серед пролетаріату Києва та селян Полтавської губернії, спрямовану проти царату. В. К. Винниченко стає професійним революціонером і, навіть, партійним функціонером, оскільки він займає «пости» в партіях. Будучи активним і провідним членом РУПу, він продовжує партійну роботу в її наступниці — Українській Соціал-демократичній Робітничій Партії (УСДРП), яка оформилася в 1907 р., стає членом Центрального Комітету цієї партії. Незабаром В. К. Винниченко стає членом Товариства Українських Поступовців (ТУП), лідером і головним редактором його печатного органу «Робітнича газета» (1917), близького до політичної платформи українських есерів. Він неодноразово заарештовувався

¹ Лисяк-Рудницький Іван. Історичні есе. К., 1994. Т. 2. С. 96—112.

(1903—1907). В зв'язку з загрозою чергового арешту виїжджав за кордон. Жив в Галичині, Австрії, Швейцарії, Італії, Німеччині. Нелегально повертався в Україну кожного разу для керівництва діяльністю УСДРП, участі в партійних з'їздах, співробітництва в вітчизняних легальних і нелегальних виданнях. Водночас за кордоном разом з Д. Донцовим і Л. Юркевичем редагував журнал «Дзвін».

Керуючись принципом соціальної справедливості, в який вкладав широкий зміст: юридична і соціальна рівність, економічна поміркованість в володінні, споживанні (егалітаризм), В. К. Винниченко рішуче відкинув тодішній суспільний лад, «капіталізм», в якому бачив втілення соціальної несправедливості. При цьому він однаково негативно ставився як до російського — нерозвиненого, півколоніального — капіталізму, так й до розвиненого капіталізму цивілізованих країн. «Панів» і «буржуїв» він вважав за паразитичний клас, прагнув до його ліквідації як класа «непрацюючих... вічно гуляючих людей»¹. Господарсько-продуктивною й суспільно корисною частиною суспільства він називав людей фізичної праці, робітників і селян, а також трудову інтелігенцію. Це простежується в конституційних документах Директорії, зокрема в складеній Декларації Директорії від 18 лютого 1918 р. В ній проголошувалось, що «влада в Українській Народній Республіці повинна належати класам працюючим, — робітництву й селянству... класи не трудові, експлуаторські, які живляться й розкошують з праці (класів. — О. С.) трудових... не мають права голосу в порядкуванні державою». Щодо виборів до Трудового конгресу, скликання якого планувалося Директорією, то в них передбачалася участь селян, робітників та трудової інтелігенції (народні вчителі, лікарські помічники, агрономи, кооперативні службовці, тощо). «Нетрудові» верстви населення позбавлялися виборчих прав².

Рішення соціального питання В. К. Винниченко пов'язував з програмою «соціалізації землі». Він склав Універсал Трудового конгресу, яким проголосив необхідність проведення соціальної реформи, «в основі якої лежить передача землі без викупу трудовому народові»³. В. К. Винниченко був соціальним утопістом, який виявився у спрощеному егалітаризмі. Він не хотів сприймати ту істину, що «пані» і «буржуї» не тільки «розкошествують», а й виконують певні потрібні суспільні функції, що примусове усунення «панів і

¹ Винниченко В. Відродження нації. Київ—Відень, 1920. Т. 1. С. 150.

² Там же. Т. 3. С. 167—176.

³ Слюсаренко А. Т., Томенко М. В. Історія української конституції. К., 1993. С. 94.

буржуїв» може кинути країну в хаос і свавілля. Зрозуміло, що біда В. К. Винниченка полягала не в тому, що він орієнтувався на робітничий клас і бідніше селянство, турбувався про їх долю, а в тому, що він позбавляв заможні і освічені верстви населення брати участь в розбудові демократичної держави. Адже передумова конституціоналізму, якого прагнув В. К. Винниченко, вимагала індивідуалізації суспільного життя, а ступінь його розвитку можна визначити по ставленню до правових і соціальних умов життєдіяльності кожної людини, незалежно від її соціального стану. Цього не збагнув В. К. Винниченко, як і інші представники «революційної демократії», до якої належав і голова Центральної Ради УНР, перший її президент (де-юре, а не де-факто) М. С. Грушевський. Вони вважали, що маси «...найбільше вірили тільки соціалістам», і якщо хтось хотів брати участь в політичному житті, той мусив називатися соціалістом, «бо маси інакше й слухати б їх не схотіли»¹.

Маючи певний практичний організаційно-партійний досвід, В. К. Винниченко взявся за активну державно-конституційну діяльність без належної політичної освіти, яка стала б підґрунтям для виконання державницьких завдань. Більшу частину свого життя, від студентства до середини 30-х рр., він виступав як войовничий марксист, але його марксизм складався із сприйняття не евристично-наукової частини вчення, а з її утопічної частини. Його в марксизмі захоплювали такі речі, як протест проти несправедливості капіталістичного ладу, ідея революції, побудова соціалізму. Орієнтуючись на марксизм, він виходив з того, що не може бути чистої політики та економіки, що вони є класовими, звідси естетика, філософія, етика, які залежать від економіки і політики, не можуть бути «тільки загальнолюдськими». Він писав, що «марксизм має, мусить мати і свою поезію, літературу, етику, політику, все своє, окреме нове, увільнене від старих, закам'янілих форм»². В 1914 р. в «Спостереженнях непрофесінала» він писав: «Історія — це боротьба класів», і митець не може бути вільним від цієї боротьби. З позиції захисту тих чи інших прошарків суспільства з боку митців В. К. Винниченко відносив їх, або до табору трудящих, або до табору експлуататорів. Так, в статті «Чий Шевченко», опублікованій в «Робочому календарі» за 1914 р., він стверджував, що Т. Шевченко «неодмінно мусить належати соціалізму»³. Отже, класовість оцінки творчості мислителів властива марксизмові, була сприйнята ним як не-

¹ Винниченко В. Відродження нації. К., 1990. Ч. 2. С. 90.

² Цит. за кн.: Гречанюк Сергій. На тлі ХХ століття. К., 1990. С. 225.

³ Там же. С. 227.

заперечна. Правда, його розуміння марксистської теорії не піднімалося вище рівня популярних брошур, в той час як засоби марксистської методології для історичного і соціологічного аналізу успішно застосовувались його сучасниками — українськими політичними діячами і мислителями — Ю. Бачинським, М. Поршнем, В. Садовським, Л. Юркевичем, В. Старосольським, В. Левинським, Р. Роздольським.

Центральною проблемою творчості В. К. Винниченка можна вважати проблему співвідношення соціального і національного, тобто соціального благоустрою народу і його національної свободи. В «Заповіті борцям за визволення» (1949) він зробив такий наголос: «...я прийшов до Центральної Ради не від царських «канцелярій», не від тихих посад, ... а від плугів, майстерень, підпілля, тюрем... Я був сином робітничо-селянської родини... знав гніт, приниження, визиск...». Тому психологія В. К. Винниченка, за його свідченням, була «відмінною від психології моїх співробітників» у Центральній Раді... Я інакше розумів український народ і його прагнення»¹. Він розглядав національне як невід'ємну частину соціального: «...відродження української нації в національній сфері йшло й йтиме в гармонії з соціальним визволенням. Це є аксіома трьохлітнього досвіду нашої революції»². Йому властива своєрідна теорія «всебічного визволення» (всебічної свободи), яка включає в себе політичне, духовно-культурне, економічне визволення. Ставлення до більшовизму, соціалізму, радянської влади, української державності відбувалося у нього через призму співвідношення соціального і національного — той стрижень його політико-правових поглядів, без якого він не відбувся б як своєрідний мислитель, який пройшов шлях від ненависті до більшовизму до його сприйняття (але лише в суто соціальній, а не в національній сфері діяльності).

В. К. Винниченко неналежав до так званих «самостійників», для яких національне передувало перед соціальним. Його можна віднести до тих мислителів України, які до 1917 р. обмежувалися вимогою права нації на самовизначення в межах Російської демократичної федерації і не висували вимоги створення незалежної Української держави (І. Франко, Леся Українка, М. Грушевський та ін.) В. К. Винниченко, як і М. С. Грушевський, еволюціонував у своїх поглядах до вимоги незалежної України під тиском унітарної політики більшовистської Росії. Лише з 1917 р., особливо з часу видання IV Універсалу, він у весь голос за-

¹ Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. К., 1991. С. 16.

² Винниченко В. Відродження нації. К., 1990. Ч. 3. С. 497.

явив про право кожного народу на самоідентифікацію у вигляді національної держави. До цього часу він не ставав до лав прихильників політичної платформи М. І. Міхновського, хоч і належав з ним до єдиної партії — РУП. М. І. Міхновський відкрито заявив про колоніальний статус України у складі Російської імперії і про право її народу на самовизначення в промові «Самостійна Україна» на Шевченковому святі у Полтаві та Харкові 1900 р. Шляхи М. І. Міхновського і В. К. Винниченка розійшлися після розколу РУП — М. І. Міхновський став лідером Української народної партії (УНП), в документах якої обстоював ідею незалежної української держави, а В. К. Винниченко увійшов до складу УСДРП, опинившись у таборі тієї української інтелігенції, яка перебувала в полоні соціалістичних ідей і вважала себе часткою загальноросійської демократії. Саме цю інтелігенцію застерезував М. І. Міхновський, підкреслюючи, що вона обслуговує імперський режим і що навіть у випадку скинення самодержавства Україна залишиться в колоніальному становищі, якщо не вийде із складу імперії під час революції. Якщо М. І. Міхновський пропонував йти до незалежності протореними шляхами західних країн, використовуючи творчі потенціали націоналізму європейського типу, то В. К. Винниченко сподівався, що демократичний устрій Росії, який буде встановлений революційно-демократичними силами всіх народів, приведе до ліквідації колоніального режиму на українських землях.

Проте, В. К. Винниченко не вважав національне другорядним порівняно з соціальним і, як і М. Грушевський, відкидав марксистську теорію класової боротьби для недержавних націй, підкреслюючи, що національний чинник дуже багато важить: «Національна свідомість і любов до своєї нації не знає ні кляс, ні партій, ні віку, ні полу»¹. Отже, національне в його поглядах перепліталось й уживалося із соціальним.

Щодо ідеї диктатури пролетаріату і більшовизму як напрямку політичної думки, то В. К. Винниченко спочатку сприймав їх тільки для Росії, а в ніякому разі не для України. Він відзначав, що населення України — переважно селянське, і те, що підійде, можливо, для Росії, є непридатним для України: «Там, де 70 % селянства, не може панувати міський пролетаріат. При індустріальному методі нашого сільського господарства тут (в Україні — О. С.) соціа-

¹ Винниченко В. Відродження нації. К., 1990. Ч. 1. С. 73.

лізм неможливо здійснити по руській методі»¹. Пізніше він дійде висновку, що однією з причин того, що українські соціалісти (тобто члени ЦР і прихильники УНР) на відміну від російських більшовиків, не утвердили свою владу, полягала в тому, що їх головною опорною силою було селянство, а не власний свідомий пролетаріат. А «...селянство ж само по собі ніколи в соціальних рухах керуючої ролі не грає... отже воно й у нас не могло витворити сили ініціативи, не могло дати нових керівників» — національно свідомих і соціально відважних².

Певний час В. К. Винниченко відкидав необхідність і прамірність Жовтневої соціалістичної революції не тільки в Україні, а й в Росії: «Генеральний секретаріат не визнає Народних Комісарів урядом всієї Росії»³. Потім він стверджував, що Україна повинна йти своїм шляхом, який відрізняється від російського більшовистського шляху, не дати «своїм чоботом... затоптати український рух і втягти нас в своє гниле петроградське болото»⁴. «Свій» шлях — це шлях «революційної демократії» без диктатури пролетаріату, через розвиток виробничих сил, наділення землею основних виробників на селі, через «самоврядування на місцях» і «самовизначення нації». Негайне ж насадження соціалістичного устрою він кваліфікував як «разорення краю», закликав «звільнитися з-під більшовистського нашестя на Україну» і всіляко сприяв утриманню влади Центральною Радою. Пізніше він згадував: «Ніякі переговори, ніякі хитрощі і натиски керівників КП(б)У не відштовхнули мене від позиції повної самостійності і незалежності Української держави і її Уряду»⁵. Дійсно, після проголошення IV Універсалом незалежності України В. К. Винниченко дотримувався свято букви і духу цього нормативного документа. Він навіть переконав більшість VI-го з'їзду УСДРП прийняти резолюцію, де вказувалося, що «український пролетаріат зараз не може и не має права, не ставлячи під загрозу небезпеку долі революції, брати в свої руки народне господарство для рішучої і безоглядної соціалізації його в цілому, шляхом робітничої диктатури»; що українські робітники будуть боротися з «реакційними нападами як з боку держав Антанти, так і з боку Російської республіки»⁶.

¹ Христюк П. Українська революція: замітки і матеріали. Відень, 1921, Н-И., 1969. Т. 2. С. 50—51.

² Винниченко В. Відродження нації. Ч. 2. С. 95—96.

³ Христюк П. Українська революція... С. 80—81.

⁴ Там же. С. 83.

⁵ Винниченко В. К. Заповіт борцям за визволення. К., 1991. С. 47.

⁶ Христюк П. Українська революція... С. 53.

Світогляд і тактика В. К. Винниченка як державного діяча, глави Директорії, змінюється у напрямку сприйняття більшовистської ідеї про керуючу роль пролетаріату в революції, радянської влади в Росії і вірогідності її утвердження в Україні. Про це свідчить і політичний діяч Є. Чикаленко, який в своєму «Щоденнику» записав про наявність у В. К. Винниченка крену в бік «державницького соціалізму», що пропагувався більшовиками¹. В. К. Винниченко розробив концепцію (яка залишилася на папері), в основі якої лежала ідея збереження української державності на українському, а не на російському ґрунті. Згідно цієї ідеї УНР часів Директорії проголошувалася близькою за своїм змістом до радянської влади в Росії і стверджувалося, що у випадку виступу більшовиків Росії проти Директорії, його слід кваліфікувати як стремління зробити так, «щоб радянська влада на Україні була руська, а не українська»². Ця концепція у 20-ті роки спрямувала світогляд В. К. Винниченка в напрямку співпраці з радянською владою. Крен в бік «державницького соціалізму» більшовиків, про який писав Є. Чикаленко, яскраво простежується у В. К. Винниченка після того, як він пішов з поста глави Директорії і виїхав за кордон, в Австрію. У Відні він створив бюро Комуністичної партії, на сторінках органу якого «Нова доба» друкує відкритий лист «До класово-невідомої інтелігенції», в якому декларує свій перехід на позиції комунізму, засуджує політику С. Петлюри (стояв на чолі Директорії), яка була спрямована проти радянської влади. В кінцевому розділі книги «Відродження нації» (1920) він навіть виголосив панегірик на адресу більшовиків і російської революції. Ще недавно він очолював уряд, який претендував на звання демократичного, відпрацьовував тактику боротьби проти політичних супротивників, а тепер він змінює тактику — проголошує сприйняття радянської влади в Україні, її соціальної політики за винятком національної політики. В його «Щоденнику» викладається зміст листа в Радянську Україну від 3 червня 1920 р., направленою В. І. Леніну: «...відказуючись від самостійництва, відказуючись щиро, як від такого, що протирічить духу комуністичного устрою світу, я в той же час не можу відказатись від того, що вважаю вірним, що відповідає духу комунізму, від дійсної, справжньої, соціалістичної федерації рівних і внутрішньо-самостійних робітничо-селянських республік»³. Він вважав, що більшовистська

¹ «Щоденник» Євгена Чикаленка // Україна. 1992. № 2. С. 13.

² Винниченко В. Відродження нації. Ч. 3. С. 135.

³ Винниченко В. Щоденник: 1911—1920. Едмонтон; Н-Й., 1980. Т. 1. С. 475.

практика в Україні в галузі національного питання є болюче непорозуміння, яке слід виправити. Завдання українських комуністів, на його думку, полягало в переконанні Москви в помилковості політики щодо України. Він не міг відступити від принципу національного самовизначення як головного принципу федеративного устрою в суспільстві, яке буде соціалізм. Ось чому він поспішив в Москву із закордону для переговорів про спасіння України як самостійної частини федерації, а не унітарної держави. Щоб мати вплив на національну політику центрального уряду Російської «федерації», він прагнув співпраці з РКП(б) та урядом у Москві, домагався входу в Політбюро ЦК КП(б)У. Але спроба налагодити співпрацю з більшовистською владою (травень—вересень 1920 р.) була невдалою. Він назавжди покидає Україну в вересні 1920 р. Під фірмою Закордонної групи Української Комуністичної партії В. К. Винниченко видає брошуру «Революція в небезпеці», в якій висловлює протест проти радянської системи «абсолютного централізму»¹.

З закордону В. К. Винниченко ретельно слідкував за подіями в Україні, боляче сприйняв звернення українізації в кінці 20-х рр., репресії проти інтелігенції, насильницьку колективізацію, голодомор 1932-33 рр. В вересні 1933 р. він пише відкритий лист ЦК КП(б)У, в якому засуджує політику Сталіна і його приспівників в Україні, називав її зрадою справі соціалізму. В праці «Заповіт борця за визволення» (1949) він знову повертається до розгляду найболючішого питання — української державності, бо вважає, що «нація без державності є покалічений організм»². Його не покидає віра в світле майбутнє України, яка на той час уявлялася йому як «не самостійна, не незалежна, ... поглинена Росією, і ... покалічена, ограблена, замучана». Він передбачав, що «Радянський Союз так чи інакше розвалиться», що вороги української державності будуть робити все, щоб її знищити³. За його переконанням, відродження України як самостійної незалежної держави мусить відбутися на ґрунті елементів державності Радянської України. Він писав, що ті емігранти, які відказують Україні навіть в елементах державності у складі СРСР, не враховують її членства в ООН, відбивають із-под ніг її стартову площадку, з якої мусить початись відродження української державності. Україна, звільнена від радянського унітаризму, буде створюва-

¹ Революція в небезпеці: Лист Західної групи УКП до комуністів і революційних соціалістів Європи та Америки. Відень—К., 1920. С. 7, 50.

² Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. К., 1991. С. 8.

³ Там же. С. 11.

ти державу не на голому місці, стане наступницею всього позитивного, що було вироблено в попередні часи.

Кінцева ціль державного вирішення національного питання у В. К. Винниченка була пов'язана не тільки з досягненням народом, нацією політичної свободи, а й з органічною єдністю національної, політичної, релігійної свободи, соціальних і громадянських прав людини і гарантій для вільного самопізнання, самоуправління всього суспільства і окремої особи. Його орієнтація на «свій народ», на «його всебічну зацікавленість і ентузіазм» в побудові власної держави пройшла через все його життя, всю творчість — і літературну, і політичну. Проте, його стремління сполучити любов до батьківщини, незалежної і вільної, із служінням ідеї соціалізму, інтернаціональної за сутністю, результата не дало.

Надійшла до редколегії 12.01.96

Г. Г. ДЕМИДЕНКО, д-р іст. наук,
проф. НІОА України

М. СКРИПНИК ПРОТИ Й. СТАЛІНА У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПИТАННІ

Історія української державності знає немало повчальних сторінок. Серед них — державне вирішення національного питання на початку 20-х рр. ХХ ст. Тоді зіткнулись позиції центру і союзних республік, зокрема України, щодо принципів утворення їх державного об'єднання, вирішення національного питання. Ці позиції найбільш яскраво уособлювали, з одного боку Й. Сталін, Д. Мануїльський, з другого — М. Скрипник, Х. Раковський та ін. Остання позиція уявляла собою продовження національних традицій розбудови державності на принципах демократизму, федералізму і децентралізації, тоді як Сталін відстоював унітарну форму російської держави з включенням до неї «недержавних націй». Приклад Скрипника повчальний й іншим: принциповістю, мужністю — якостями, не такими вже й звичними для сучасних державних і політичних діячів.

Призначення у квітні 1922 р. Скрипника, тодішнього наркома внутрішніх справ УСРР, наркомом юстиції, а із створенням того ж року державної прокуратури — генеральним прокурором республіки відбулось в переламний момент суспільно-політичного і соціально-економічного життя¹. Відійшли в минуле громадянська війна і гостре класове проти-

¹ Див.: Скрипник М. О. Моя автобіографія. Х., 1931. С. 11.